

ЎЗБЕКИСТОН ОРГАНИК ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ: СЕРТИФИКАЦИЯ ВА НАЗОРАТ ТИЗИМИ

Шавқидинова Дилнавоз

“ТИҚХММИ” МТУ, “Бошқарув ва туризм” кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация: Мазкур мақола Ўзбекистонда органик мева-сабзавот ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини халқаро стандартлар талабларига мувофиқ миллий стандартлар асосида сертификатлаш ва назорат қилиш тажрибасини тадқиқ қилади. Тадқиқотда миллий қонунчилик, O‘zDSt миллий стандартлари, фермерлар ва ишлаб чиқарувчилар учун қўлланиладиган амалиётлар таҳлил қилинган. Тадқиқот натижалари кўрсатдики, Ўзбекистон миллий стандартлари халқаро талаблар, хусусан IFOAM ва FAO тавсиялари ҳамда Европа Иттифоқи органик регламентлари билан уйғунлаштирилмоқда. Бу фермерлар ва ишлаб чиқарувчилар учун экспортга чиқиш имкониятларини кенгайтиради. Сертификатлаш жараёни ҳужжатли текширув, далавий инспекция, лаборатория таҳлили ва доимий мониторингдан иборат. Шундай қилиб, миллий стандартлар органик қишлоқ хўжалиги соҳасида ҳуқуқий аниқлик, фермерлар учун интеграл назорат тизими ва ички бозорда ишончни таъминлайди. Ушбу таҳлил Ўзбекистонда органик маҳсулотларнинг сифатини ошириш, барқарорликни таъминлаш ва халқаро бозорда рақобатбардошлигини юксалтиришга қаратилган стратегик қарорларни ишлаб чиқишда илмий асос сифатида хизмат қилади.

Калит сўзлар: органик қишлоқ хўжалиги, миллий стандартлар, сертификатлаш, назорат, Ўзбекистон тажрибаси.

КИРИШ

Хозирги глобал бозор шароитида органик маҳсулотлар истеъмолчилар учун сифат ва хавфсизликнинг муҳим белгисига айланмоқда. Айниқса мева-сабзавотлар — озиқ-овқат хавфсизлиги ва экологик туза сифати талаб этиладиган асосий категориялардан бири бўлиб, уларнинг халқаро стандартлар талабларига мос сертификатланиши ички бозорда ишончни мустаҳкамлайди ва экспорт салоҳиятини оширади. Бир тадқиқот органик денгиз маҳсулотларни тутиш учун денгизнинг муҳофаза қилинадиган ҳудудларини эълон қилиш ёки минтақадаги балиқ овлаш, туризм, қирғоқбўйи ҳудудларини ривожлантириш ва бошқа кундалик фаолиятни назорат қилиш каби табиатни муҳофаза қилиш ва бошқариш чораларини кучайтириш зарурлигини таъкидлайди (Chariyev K. et. all, 2025)

Органик сертификат — фақат маркетинг ёки логотип эмас, балки маҳсулотнинг барча босқичларида (ишлаб чиқаришдан яшашгача) қоида ва

талабларга мувофиқлигини тасдиқлайди. Органик сертификатлашни тўғри ташкил қилиш ўз навбатида фермер, ишлаб чиқарувчи корхона ва фойдаланувчи ўртасида ишончли занжир тузади. Ҳар бир турнинг функционал хилма-хиллиги учун биологик хусусиятлар диапазони тизимнинг барқарорлиги ва бардошлилигига ёрдам беради (Chariyev et. all. 2025).

Ушбу тадқиқотнинг мақсади — Ўзбекистонда органик мева-сабзавот ва бошқа агрокомпонентлар маҳсулотларини халқаро стандартларга мувофиқ сертификатлаш ва назорат тизимининг шаклланиши, амалий йўл-йўриқлари ва самарадорлигини илмий таҳлил қилишдан иборат. Ўзбекистон ривожланган қишлоқ хўжалиги ва иқлим хилма-хиллиги билан машҳур бўлиб, узоқ вақтдан бери мавсумий ҳосилни сақлаб қолиш ва барқарор қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга ёрдам берадиган анъанавий озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш усуллари таяниб келган. Қишлоқ аҳолиси ўнлаб йиллар, балки асрлар давомида қуёшда қуритиш, ферментация, тузлаш ва турли хил табиий озиқ-овқат маҳсулотларини сақлаш усуллари қўллаган (Chariyev K. et. all, 2025).

2. Методология

Тадқиқот учун қуйидаги усуллардан фойдаланилди:

- Ҳужжатли таҳлил — халқаро ва миллий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар (регламентлар, стандартлар, қўлланма) таҳлил қилинди.
- Мазмунли таҳлил — органик сертификатлаш жараёнлари тўғрисидаги илмий мақолалар, халқаро агентликлар маълумотлари ўрганилди.
- Солиштирма таҳлил — Ўзбекистон органик сертификатлаш тизими билан Европа Иттифоқи, АҚШ ва Халқаро стандартлар тартиби солиштирилди.
- Кейс-стади усули — Ўзбекистондаги реал сертификатланган ферма ва брендлар мисоли таҳлил қилинди.

3. Натижалар

3.1 Органик сертификатлаш тизимининг умумий структураси

Ўзбекистонда органик қишлоқ хўжалиги сертификатлаш тизими фуқаролар, фермерлар ва корхоналар учун икки босқичли жараённи ўз ичига олади:

1. Маҳаллий стандартлар ва миллий сертификатлаш — маҳсулотни ички бозорда “органик” сифатида тан олиш;

2. Халқаро сертификатлаш ва мувозанат тизими — бошқа мамлакатлар бозорига чиқиш учун халқаро сертификатлар олиш.

Ҳар икки босқич ҳам муайян талаблар ва назоратни ўз ичига олади, шунингдек хорижий тан олувчи органлар билан мувофиқлик талабларига жавоб беради.

3.2 Миллий стандартлар: Ўзбекистон тажрибаси

Ўзбекистонда органик қишлоқ хўжалигини ривожлантириш ва органик мева-сабзавот ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини халқаро бозорларга чиқаришда миллий стандартлар тизими муҳим ўрин тутди. Миллий стандартлар органик маҳсулот ишлаб чиқаришнинг ҳуқуқий, технологик ва институционал асосини белгилаб бериб, фермерлар ва ишлаб чиқарувчилар учун ягона қоидалар майдонини шакллантиради.

Миллий стандартларни жорий этишнинг ҳуқуқий асослари

Ўзбекистонда органик қишлоқ хўжалиги соҳасини тартибга солиш бўйича асосий ҳуқуқий ҳужжат сифатида “Органик маҳсулотлар тўғрисида”ги Қонун қабул қилинган. Ушбу қонун органик маҳсулот тушунчасини, уни ишлаб чиқариш, қайта ишлаш, сақлаш, ташиш ва реализация қилиш жараёнларида қўлланиладиган асосий талабларни белгилаб беради. Қонунда органик маҳсулотларни сертификатлаш ва давлат назоратини амалга ошириш механизмлари ҳам аниқ кўрсатилган (ЎР Қонуни, 2020).

О‘з DSt миллий стандартлар тизими

Қонунчилик асосида Ўзбекистонда органик маҳсулотлар учун махсус О‘з DSt (Ўзбекистон давлат стандарти) талаблари ишлаб чиқилган. Ушбу стандартлар халқаро тажриба, хусусан, IFOAM ва FAO тавсиялари, шунингдек, Европа Иттифоқи органик регламентлари асосида мослаштирилган.

Миллий стандартлар қуйидаги асосий йўналишларни қамраб олади:

- органик деҳқончилик ва боғдорчилик қоидалари;
- уруғчилик ва кўчат материалларига қўйиладиган талаблар;
- тупроқ унумдорлигини сақлаш ва ошириш усуллари;
- кимёвий ўғитлар ва синтетик пестицидлардан фойдаланишни тақиқлаш;
- биологик ҳимоя воситаларини қўллаш;
- органик маҳсулотларни қайта ишлаш ва қадақлаш талаблари.

Ўтиш (конверсия) даври талаби

Ўзбекистон миллий стандартларининг муҳим жиҳатларидан бири — ўтиш даври (конверсия) талабидир. Унга кўра, ер майдони органик деб тан олиниши учун у камида 2–3 йил давомида кимёвий воситалардан холи ҳолда бошқарилиши лозим. Бу даврда маҳсулот “органик” сифатида белгиланмайди, аммо назорат остида бўлади. Мазкур талаб маҳсулотнинг ҳақиқий органик сифатига эришишни таъминлайди.

Миллий сертификатлаш ва назорат механизми

Ўзбекистонда органик маҳсулотларни сертификатлаш ваколатли органлар томонидан амалга оширилади. Сертификатлаш жараёни қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

1. ишлаб чиқарувчининг аризаси ва ҳужжатларни кўриб чиқиш;
2. далавий ва ишлаб чиқариш объектларида инспекция;
3. лаборатория таҳлиллари (зарур ҳолларда);

4. сертификат бериш ёки рад этиш тўғрисида қарор қабул қилиш;
5. сертификат берилгандан кейин доимий мониторинг.

Давлат назорати эса ваколатли идоралар орқали амалга оширилиб, стандартларга риоя этилишини таъминлайди.

Миллий стандартларнинг афзалликлари ва чекловлари

Ўзбекистон миллий стандартларининг асосий афзалликлари қуйидагилардан иборат:

- органик ишлаб чиқариш учун ҳуқуқий аниқлик яратилиши;
- фермерлар учун ягона талаблар тизими шаклланиши;
- ички бозорда органик маҳсулотларга ишонч ошиши.

Шу билан бирга, айрим чекловлар ҳам мавжуд:

• миллий сертификатларнинг барча халқаро бозорларда тўлиқ тан олинмаслиги;

- сертификатлаш жараёнининг молиявий ва ташкилий юки;
- малакали инспекторлар ва мутахассислар етишмаслиги.

Халқаро стандартлар билан уйғунлашув

Сўнгги йилларда Ўзбекистон миллий стандартларини халқаро талаблар билан уйғунлаштиришга катта эътибор қаратилмоқда. Бу, айниқса, Европа Иттифоқи органик регламентлари ва USDA Organic талабларига яқинлашиш орқали экспорт имкониятларини кенгайтиришга хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси органик қишлоқ хўжалиги учун миллий стандартлар ва регламентлар давлат томонидан тасдиқланган бўлиб, бу стандартлар органик маҳсулотни ишлаб чиқариш, қайта ишлаш, ташиш, сақлаш ва қадақлашни қамраб олади. Миллий стандартлар O'z DSt белгиси остида амал қилади ва халқаро стандартларга интеграциялаштирилмоқда. Бу ўзгаришлар Ёш Стандартлар 1.19:2022 бўйича яхшиланмоқда, у ўзбекистонда органик маҳсулотлар учун белгилаш ва сертификатлаш талабларини ўз ичига олади (Норматив ҳужжатлар, 2021).

Жадвал 3.1. Ўзбекистонда сертификатлаш босқичлари

Босқич	Мазмун	Назорат
1	Фермернинг органик қиймат режаси	Ҳужжатлар текшируви
2	Ферма инспекцияси	Дала назорати
3	Ишлаб чиқариш жараёни мониторинги	Сертификатлаш органи
4	Сертификат берилгандан кейин қузатув	Қўшимча аудитлар

Ушбу жараён фақат маҳсулотнинг охири ҳолати эмас, балки барча ишлаб чиқариш босқичларини қамраб олади, яъни фермерлар учун яқин назорат ва зарарсизлаштирилган мешълнинг юқори стандартларга мувофиқ бўлишини таъминлайди.

3.3 Халқаро сертификатлаш талаблари ва мисоллари

Ўзбекистон фермаларининг кўпчилиги ўз маҳсулотларини фақат ички бозорда сертификатланган ҳолда сотади, аммо экспорт учун қуйидаги асосий халқаро сертификатлар талаб этилади:

- EU Organic (Европа Иттиҳодининг 834/848 регламенти) — ЕИ бозори учун мажбурий сертификат (Норматив ҳужжатлар, 2021).
- USDA Organic (Америка қишлоқ хўжалиги бўлими стандарти) — АҚШ бозорига йўналтирилган сертификат (Buzb.uz)
- GlobalGAP — халқаро агросаноат стандартлари, асосан экспортчи компаниялар учун талаб этилади (UzDaily.uz)

Жадвал 3.2. Халқаро сертификатлар билан тан олинатиш учун талаблар

Сертификат	Асосий талаблар	Қамраб олинади
EU Organic	Барча ишлаб чиқариш фазалари	Ишлаб чиқаришдан то сақлашгача
USDA Organic	Алланмаган агрохимиклар	Ички/экспорт домен
GlobalGAP	Говар хавфсизлиги, изланиш	Қайта ишлаш + логистика

Халқаро сертификатлар нафақат маҳсулотни “органик” деб белгилашади, балки фермаларнинг ишлаб чиқариш “изи”ни ҳам назорат қилади. Бу сертификатлар маҳсулотнинг халқаро бозорларда тан олинатиши учун муҳим омилдир.

3.4 Узоқ муддатли статистика ва ривожланиш трендлари

Диаграмма 3.1 да 2013–2024 йиллар давомида Ўзбекистонда органик сертификатланган ер майдонларининг ўсиш динамикаси акс эттирилган. 2013 йилда органик сертификатланган майдон 563 гектарни ташкил этган бўлса, 2016 йилга келиб бу кўрсаткич 1 200 гектарга етган. 2020 йилда органик майдонлар ҳажми 2 400 гектаргача ошиб, 2024 йилда эса 4 000 гектарга етгани кузатилади. Ушбу ўсиш тенденцияси Ўзбекистонда органик қишлоқ хўжалигига бўлган қизиқиш ва давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чораларининг изчил кучайиб бораётганини кўрсатади.

Диаграмма маълумотлари халқаро илмий агрегаторлар (FiBL, IFOAM) статистикаси асосида шакллантирилган. Органик майдонларнинг ҳар йили ўсиши Ўзбекистонда органик қишлоқ хўжалигига талаб ва эътиборнинг ортганини кўрсатади. Бу тенденция фермерлар сафи кўпайиши ва экспорт имкониятларининг кенгайиши билан ҳам уйғун.

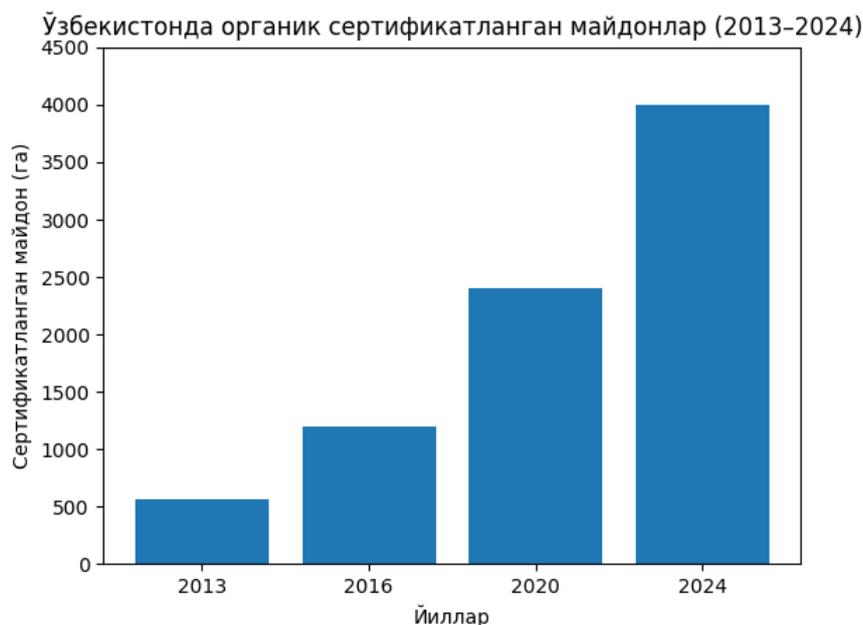

Диаграмма 3.1. Ўзбекистонда органик сертификатланган майдонлар (2013–2024)

Мисол учун, ўзбекистонда BMB Za'faron бренди USDA Organic сертификатини олган, бу унинг маҳсулоти АҚШ бозорига чиқишига асосий шарт яратди (Buzb.uz)

4. Муҳокама

4.1 Тизимнинг қийинчиликлари

- Махсус малакали инспекторлар етишмаслиги;
- Сертификатлаш жараёнидаги бюрократик тўсиқлар;
- Ички бозорда сертификатланган маҳсулотларга талаб пастлиги.

4.2 Имкониятлар ва ривожланиш йўналишлари

• Халқаро сертификатлаш марказлари ташкил қилиш (масалан ACS BIO CERTIFICATION MMC) маҳаллий фермерларга халқаро талабларга жавоб берадиган сертификат олиш имконини кенгайтирди (UzDaily.uz)

• Махсус тренинглар ва таълим дастурлари органик сертификатлаш соҳасида малакани оширишда фойда беради.

4.3 Сиёсий йўналишлар

Давлат томонидан органик қишлоқ хўжалиги ва сертификатлашни қўллаб-қувватлаш учун стратегиялар ишлаб чиқилмоқда — бу халқаро бозорларга чиқиш имкониятларини янада кенгайтиради (portal.guldu.uz)

5. Хулоса

Ўзбекистонда органик мева-сабзавотлар ва бошқа агрокомпонентлар маҳсулотларининг сертификатлаш ва назорат тизими текиндан шаклланиб қолмаган, балки халқаро бозор талаблари билан уйғунлаштирилган тарзда ривожланмоқда. Миллий стандартлар ва халқаро сертификатлар бирма-бир интеграцияланиб, фермерлар ва ишлаб чиқарувчилар учун янги имкониятлар яратмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. UzDaily.com. A new Organic and GlobalGAP standards certification center opens in Uzbekistan. 30 Apr 2025. UzDaily.uz
2. FIBL / Organic-world.net. Uzbekistan organik certification body established. Dec 2009. organic-world.net
3. Bright Uzbekistan / buz.b.uz. BMB Za'faron USDA Organic certification. 16 Jan 2024. Buzb.uz
4. Ўзбекистон Республикаси расмий порталидан норматив ҳужжатлар. Органик маҳсулотлар, ЕИ бозори талаблар. api-portal.gov.uz
5. Ўзбекистон Республикаси Қонуни. «Органик маҳсулотлар тўғрисида». Тошкент, 2020.
6. Ўзбекистон Республикаси Стандартлаштириш агентлиги. О'з DSt органик маҳсулотлар бўйича стандартлар тўплами. Тошкент, 2022.
7. FAO. Guidelines for Organic Agriculture. Rome, 2021.
8. IFOAM. Principles of Organic Agriculture. Bonn, 2022.
9. European Union. Regulation (EU) 2018/848 on Organic Production. Brussels, 2018.
10. Chariyev K., Sapayev V., Mahdi H. M., Tripathi M., Toshmatov I., Soy I. Integrated remote sensing and GIS approach for mapping coral reef health in response to climate change. International Journal of Aquatic Research and Environmental Studies 5(S1) 110-121 (2025).
11. Chariyev K., Akchayev F., Alsalami Z. A., Santhakumar, Musaev U., Dewangan T. Effect of deep-sea mining on benthic biodiversity and ecosystem services in abyssal zones. International Journal of Aquatic Research and Environmental Studies 5(S1) 204-213, (2025)
12. Chariyev, K., Abdullayev, A., Khamdamova, L., ... Sapayev, I. (2025). Traditional Food Processing Methods in Uzbekistan and Their Role in Sustainable Agriculture. Natural and Engineering Sciences, 10(2), 459-468. <https://doi.org/10.28978/nesciences.1757008>